

E-CULTURA,
TIC I GESTIÓ DE LA CULTURA.
IMPLICACIONS EN L'ÀMBIT LOCAL

Santi Martínez i Illa
Roser Mendoza (webliografia)

Centre d'Estudis i Recursos Culturals
Diputació de Barcelona

Introducció: la dimensió cultural de les TIC

Aquest article vol aportar elements de reflexió i debat, amb el punt de mira posat en l'àmbit local, i més específicament en el de l'acció cultural pública. El nivell de govern local no és únicament el que lidera la intervenció pública en cultura en la majoria de països, sinó que també és aquest el marc idoni on es pot articular l'acció cultural pública amb l'acció cultural i artística de base amateur i associativa fonamental per assolir una cultura més participativa i oberta a les inquietuds i demandes de la ciutadania. I és aquest àmbit local on es pot copçar d'una forma intensa l'impacte de les TIC en la cultura, amb totes les oportunitats que el nou entorn tecnològic pot suposar pel desenvolupament cultural, però també amb totes les tensions i problemàtiques que comporta.

La dimensió cultural de les TIC és innegable tant si es contempla la cultura des d'una concepció àmplia en el sentit més antropològic, com si es pren la seva concepció més delimitada a aquells àmbits de forma habitual s'inclouen dins el sector cultural. Si hom es centra exclusivament en aquest segona dimensió, queda fora de dubte que la irrupció de les TIC ha estat un factor determinant en la conformació dels processos de producció i consum cultural en aquest tombant de segle.

Pel que fa al sector públic, més enllà del fort impacte que el nou marc tecnològic hagi pogut suposar des d'un punt de vista instrumental en bona part dels sectors d'intervenció cultural, tant si es tracta de la lectura pública, patrimoni cultural o arts visuals i escèniques, la irrupció de les TIC posa damunt la taula nous elements de debat sobre aspectes que han estat en el centre de la definició de les polítiques culturals contemporànies com són l'accés a la cultura i la participació cultural de la ciutadania, els drets culturals o la relació entre cultura, economia i societat. Les TIC han posat, per exemple, nous recursos i fins i tot nous vehicles al servei de la creació artística obrint possibilitats gairebé inestimables en molts camps, però potser el més important, és que també han possibilitat alterar la relació entre creadors, i entre creadors i públics destinataris, i han establert noves vies d'accés a la creació artística i la cultura en general. Tampoc es pot deixar de banda un altre aspecte crucial vinculat a l'expansió de les TIC: la tensió global-local amb l'amenaça d'homogeneïtzació cultural associada als processos de globalització que hi estan fortament vinculats.

L'impacte de les TIC en vells i nous processos culturals

Es pot presentar d'antubi un llistat extens d'accions i processos dins el sector cultural que comporten una forta relació amb la nova cultura digital. Un llistat que inclou des d'accions d'abast més general o intersectorial, fins a les més pròpies o específiques dels diferents sectors culturals. Òbviament cal advertir que en un entorn molt canviant, tant en un com altre cas, aquest llistat és necessàriament provisional i es troba en constant evolució. Així, pel que fa a l'àmbit global o intersectorial es poden esmentar l'edició i difusió de llocs web (web publishing); creació i difusió de programari lliure; forums, chats, weblogs i llistes de correu; Quant a accions més específiques o delimitades a diferents àmbits sectorials cal fer referència a l'accés virtual a arxius, biblioteques, museus i col·leccions; internet radio i Internet TV (*streaming media*); Net art; projectes culturals i artístics en xarxa (processos oberts, *work in progress*); intercanvi musical i audiovisual en xarxa...

L'edició i publicació de pàgines web (web publishing) no és per descomptat una acció privativa del sector cultural sinó que forma part amb els **fòrums, chats, weblogs i llistes de correu** del que es pot considerar com les **estratègies més bàsiques i universals** de la nova cultura digital. Tot i així, aquesta estratègia té fortes connotacions i especificitats dins l'àmbit de la cultura. Enguany qualsevol institució, entitat o iniciativa cultural vol estar present a la xarxa per donar-se a conèixer, per divulgar els seus continguts i les seves activitats; les pàgines web d'organitzacions culturals han estat pioneres en la "colonització" de l'espai virtual¹, i pàgines com la del Museu de Louvre van constituir tot un referent a internet en el seu moment. En aquest sentit, i constatant que la difusió de continguts culturals requereix un tractament i una cura específics, amb uns certs criteris i garanties de qualitat, a nivell de la UE s'han portat a terme diferents iniciatives².

Aquests tipus de destratègies bàsiques tenen, a més, un component determinant: poden actuar com a detonant o revulsiu fonamental a l'hora **d'implementar o potenciar estratègies en xarxa** per part de les organitzacions i els agents culturals tant institucionals com associatius.

Quant al **programari lliure**, el debat i les accions obertes al voltant d'aquesta qüestió es troben en aquest moment en un primeríssim pla d'actualitat. No es pot deixar d'esmentar el gran dinamisme mostrat pels agents involucrats en aquesta qüestió, tant des de sectors institucionals, com sobretot tot no governamentals³. Per bé que la incidència d'aquest fenomen depassa àmpliament els "límits" del sector cultural, no es pot perdre de vista, que en el fons dels debats sobre aquest tema s'hi plantegen aspectes crucials de política cultural: es posa l'accent en qüestions com la difusió i l'accés, en la idoneïtat d'aquest programari en les estratègies en favor de la **diversitat cultural** i de les cultures minoritzades⁴.

En referència a l'**accés virtual** a serveis com les **biblioteques** o a institucions patrimonials com **arxius, museus i col·leccions**, cal constatar el món de possibilitats que s'ha obert per a la consulta de catàlegs i fons i l'accés remot a determinats serveis. Cal recordar que pel sector bibliotecari i arxivístic la digitalització va constituir un autèntic *big bang* en un trajecte en el que probablement encara som en les primeres etapes i on es poden preveure interessantíssimes línies de dinamització cultural. En l'àmbit museístic, ja s'ha passat d'un primer estadi que suposava bàsicament exposar, difondre o publicitar continguts o programacions a través de la xarxa, a un segon estadi que suposa elaborar projectes museogràfics específics per a la seva implementació en la xarxa.

¹ En un estudi de presència a la xarxa en els municipis de l'Àrea Metropolitana de Barcelona, Badia (2002) es confirma que una proporció molt important de pàgines corresponen al sector cultural, que en termes comparatius apareix com a majoritari en bona part dels municipis.

² "Handbook for quality in cultural Web sites. Improving quality for citizens" editat pel Minerva Working Group 5 dins el programa marc europeu per a la societat de la informació.
http://www.minervaeurope.org/publications/qualitycriteria1_2draft/qualitypdf110

³ Cal esmentar aquí experiències entorn la difusió de programari lliure com la protagonitzada per la Junta d'Extremadura amb el seu pla d'alfabetització digital (vegeu Carlos Castro, (2003) Programari Lliure al govern extremeny: Linex, <http://www.softcatala.org/articles/article23.htm>) o la tasca d'innombrables associacions com Softcatalà en el cas dels Països Catalans.

⁴ Vegeu "Programari lliure i llengües minoritzades: una oportunitat impagable" Jordi Mas i Hernández/
www.softcatala.org

Amb **internet radio i Internet TV** (*streaming media*), la xarxa ha obert la possibilitat de promoure accions culturals alternatives amb una gran dosi d'interactivitat i sortejant el component comercial i la banalització creixent que caracteritza els mitjans de comunicació de masses. La xarxa constitueix doncs un canal alternatiu força interessant per a determinats projectes audiovisuals.

El **net art** ha estat un dels aspectes de la nova cultura digital que ha generat un debat més intens, si més no en el camp conceptual. Pels teòrics, i sobretot, pels practicants, el net art és quelcom més que **art digital**⁵, entenen aquest com el vehicle creatiu que utilitza suport i tecnologia digital per a la seva realització, i s'ha d'entendre també com a quelcom més que un determinat tipus d'expressió artística que es difon a través de la xarxa. Pels net-artistes, la creació artística té un component essencial d'interactivitat que comporta un procés de creació obert i col·lectiu, que sovint també incorpora una forta dosi de reflexió i compromís social, fet que ha generat un nou debat a l'entorn del concepte d'**artvisme**⁶.

TIC i continguts culturals: el concepte de “e-cultura”

En fi, a hores d'ara ningú pot dubtar que el sector cultural ha estat amb tota probabilitat el que ha patit de forma més intensa l'impacte del desenvolupament de les TIC. El debat al voltant de la propietat intel·lectual que es va plantejar pràcticament en paral·lel al desenvolupament d'internet es va accentuar amb la generalització de determinades fórmules de la **distribució o intercanvi de productes digitals – fonamentalment enregistraments musicals- a través de la xarxa**, o la **polèmica** sobre la “**pirateria**” de diferents productes audiovisuals –atesa la determinant dimensió econòmica de la qüestió– no fan sinó confirmar que la clau de volta de la societat del coneixement no es troba tant en el desenvolupament tecnològic de tot allò que es relaciona amb internet, sinó en la producció, l'accés, el control i l'apropiació dels continguts que hi poden circular. I que aquests continguts són en essència, continguts culturals⁷.

És en aquest context que cal situar la irrupció del **concepte de e-cultura**, que en principi no deixa de ser un de tants neologismes relacionats amb el nou paradigma digital i tecnològic que han fet fortuna de forma probablement transitòria. Sense pretendre aquí establir una definició canònica, es podria acordar que aquest concepte estaria referit a **tots els processos culturals que es desenvolupen en algun dels seus estadis a través de la xarxa, en part o en la seva totalitat**.

Vist això, parlar de dimensió cultural de les noves tecnologies és gairebé més que una obvietat, gairebé una tautologia. En el nostre entorn immediat, quins processos culturals no es desenvolupen en algun dels seus estadis a través del mitjà digital, ni que sigui en els aspectes més perifèrics del procés? Ara ja, i **com més va més, la**

5 Vegeu Pau Alsina (2004) Sobre art i informàtica: introducció a l'art digital, *Artnodes*

<http://www.uoc.edu/artnodes/cat/art/alsina0704.html>

6 Vegeu dins Artnodes (<http://www.uoc.edu/artnodes/cat/index.html>) el node “Art, activisme i tecnologia. Heterotopies globals” compilat per Pau Alsina i Laura Baigorri i amb col·laboracions de Josephine Berry, David Casacuberta, Geert Lovink i Florian Schneider, Marina Garcés, Andreas Broechman i David García. Vegeu també Clara Garí: Arte en red. El net-artista como agente social i Manuel Lora: @rte y cultura en la red. un@ introduccion @l net.art desde la perspectiva de las ciencias sociales a <http://cibersociedad.rediris.es/congreso>

⁷ En aquest sentit val la pena remarcar que el concepte de “continguts” s'ha esgrimit sovint com un criteri fonamental a l'hora de delimitar l'àmbit de les indústries culturals.

cultura tindrà un elevat component de e-cultura, amb totes les implicacions i conseqüències que això suposa.

Per tant, potser més que parlar de la relació entre les TIC i la cultura, o mesurar-ne els seus impactes, caldrà fixar l'atenció en establir com s'insereix el desenvolupament de les TIC i el seu ús en el desenvolupament cultural de les societats. Establir **fins a quin punt la incorporació de les TIC pot suposar un plus, un valor afegit, un tomb determinant respecte els mitjans o els formats convencionals** en algun dels estadis del procés de producció i consum cultural, en la dinamització cultural i en el desenvolupament cultural de les col·lectivitats.

Fins a quin punt, i tornant a les polítiques culturals, les TIC poden obrir noves portes d'accés a la cultura i la creació, i en conseqüència, fins a quin punt la "fractura digital" no constitueix una amenaça especialment intensa i aguda per al desenvolupament cultural de les societats.

Polítiques e-culturals?

A tenor del que fins aquí s'ha exposat, seria d'esperar que tant el concepte, com sobretot, les implicacions del nou escenari creat per l'expansió d'internet hagi tingut un reflex en conseqüència dins els plantejaments de les polítiques culturals actuals, però el cert és que aquest posicionament no s'ha produït de forma automàtica. Tot i que no es disposa d'elements de judici suficients que permetin contrastar aquesta valoració, sembla que, d'una banda, des del sector públic no s'ha reaccionat amb celeritat davant el nou escenari, però també és cert que enguany podem estar assistint al principi del que pot ser l'eclosió de les "polítiques e-culturals".

La constatació d'aquest "retard" es pot argumentar amb el fet que no va ser fins l'any 2003 que es celebrà un fòrum de debat internacional d'un cert nivell sobre *e-cultura*. Ens referim a les jornades de treball a Zàgreb (Croàcia) auspiciades per Circle-Culturell Link Network que van ser probablement la primera ocasió on es va tractar el concepte de *e-cultura* i les seves implicacions en una plataforma internacional d'aquestes dimensions. Sota el títol de "eCulture: The European Perspective"⁸, es van debatre diversos aspectes del nou escenari *e-cultural*, començant per les polítiques culturals, però resulta molt simptomàtic que fos precisament aquest àmbit de treball el que rebés aportacions més magres en el debat, especialment pel que fa a les aplicacions concretes, quant a polítiques públiques d'àmbit estatal, o de nivells territorials inferiors. El gruix de les aportacions se situen en àmbits com l'informacional o de les indústries del coneixement, però es poden comptar amb els dits d'una mà les presentacions referides a polítiques culturals específiques⁹.

Tot i que no es pot elaborar un diagnòstic a partir d'un element tant puntual, els continguts i les temàtiques tractades en aquesta conferència es poden utilitzar com a un bon sensor de l'assumpció del nou escenari tecnològic per part del sector cultural en general, i del sector públic en concret. En aquest sentit cal remarcar un clar decantament cap al desenvolupament de les **estratègies sectorials** –amb clar

⁸ <http://www.culturelink.org/conf/ecult/ecultread.html>

⁹ En les jornades es van presentar tan sols dos casos d'implementació de polítiques d'e-cultura, un a nivell estatal (Canadà) i un altre a nivell local (Barcelona) més una aportació dels Països Baixos en clau de reflexió. Vegeu el document de la conferència "eCulture : the European perspective : cultural policy-knowledge industries-information lag : conference read"

<http://www.culturelink.org/conf/ecult/ecultread.html>

predomini del sector privat- **per sobre de les transversals o territorials** que constitueix l'àmbit preferent d'implementació de les polítiques públiques.

Aquest decalatge comporta que el debat sobre l'impacte de les TIC en la cultura estigui sovint decantat cap a aquelles qüestions que més afecten o inquieten al sector privat – impacte econòmic, propietat intel·lectual- que no pas les qüestions com la participació l'accés als nous continguts i que són bàsiques per les polítiques públiques.

Per tant, malgrat la relació consubstancial entre noves tecnologies i cultura, no creiem estar molt errats si afirmem que –salvant totes les excepcions i particularitats- el sector cultural en general, i més concretament el sector cultural públic no ha estat especialment precoç en reaccionar de forma decidida per adaptar-se al nou escenari. Potser per la pròpia magnitud del fenomen i per les fortes implicacions de tot ordre que aquest suposa per al propi sector cultural, aquest s'ha mostrat poc predisposat a assumir les conseqüències que tot canvi comporta, i ha explorat les possibilitats que s'obren en el nou escenari.

En clau més domèstica, aquesta dinàmica es va reproduir en el simposi “E-cultura. Estratègies digitals aplicades a la gestió de la cultural” celebrat el desembre de 2003 i que probablement va ser el primer esdeveniment sobre aquesta temàtica que es va realitzar a l'Estat Espanyol¹⁰. En aquesta convocatòria es van presentar iniciatives sorgides tant de l'àmbit privat com del públic i referides a àmbits temàtics i d'actuació diversos, però amb un clar predomini dels projectes en un estadi preliminar o simplement propositiu. També es va posar de relleu que el sector públic –amb lloables excepcions- no havia adoptat una posició clara de lideratge en el nou context, i això es notava especialment referit a nivell de governs locals¹¹.

Posant per davant el desconeixement d'altres realitats nacionals o estatals, no creiem massa aventurar suposar que aquesta situació no és privativa del nostre país, si més no es constata la dificultat de trobar documentació publicada sobre projectes en aquesta direcció que s'hagin pogut portar a terme en altres latituds, inclosos països que compten amb alts nivells de penetració quant a usos tecnològics i d'accés a la xarxa.

Aquesta relativa feblesa es veu reflectida a nivell de publicacions i premsa especialitzada, on es troben a faltar aportacions concretes i específiques, tant a nivell global com sectorial i temàtic.¹²

I en aquesta mateixa línia constatar també que a nivell europeu, no deixar de resultar il·lustratiu que les iniciatives amb més fort contingut *e-cultural* sorgides dels projectes i programes de cooperació comunitaris, no hagin aixoplugat sota el paraigües del programa marc de referència pel sector cultural, és a dir, el “Cultura 2.000” sinó que s'hagin promogut dins altres programes i iniciatives comunitàries sobre la societat de la informació. Resulta molt il·lustratiu el fet que el Pla d'Acció comunitari anomenat

¹⁰ En el marc del simposi que amb caràcter bianual l'Associació de Professionals de la Gestió Cultural de Catalunya. www.apgcc.org

¹¹ Cal esmentar però les aportacions d'alguns ajuntaments com el cas de Barcelona amb la presentació del Canal Cultura al que es fa referència més endavant.

¹² Vegeu la bibliografia compilada al final del document. Noteu el pes específic de les aportacions referides a polítiques culturals.

eEuropa inclogui fins a una dotzena de línies d'acció *e-sectorials*, però entre aquestes no n'hi cap sobre *e-cultura* ¹³.

Com a contrapès a tot això, hem dit també tal i que s'ha avançat, que es constata un canvi notable de tendència en els darrers anys, que és just quan han començat a proliferar moltes de les iniciatives i projectes que enguany es troben en curs a diferents països d'Europa –Flandes, Àustria-, Canadà i Austràlia ¹⁴.

A mode de conclusió sobre els temes tractats en aquest apartat es pot apuntar:

- o En primer lloc constatar una **arrencada lenta** amb **cert retard de les polítiques públiques de e-cultura.**, que les situa a distància del desplegament que s'ha produït des del sector privat.
- o Tanmateix, i potser per contrarestar aquest efecte, **en els darrers anys s'està produint una acceleració** en aquesta direcció.
- o Es constata així mateix el **predomini de les accions sectorials** per sobre dels plantejaments transversals i els projectes de base territorial.

¹³ El llistat és el següent:- e-research , - e-security- e-education- e-working- e-accessibility - e-commerce- e-government- e-health- e-content- e-transport . Vegeu a http://europa.eu.int/information_society/eeurope/2002/action_plan/

¹⁴ Vegeu per exemple “SymposiumeCulture Horizons: From Digitisation to Creating Cultural Experience(s) celebrat a la ciutat de Salzburg l'estiu de 2004 (<http://eculture.salzburgresearch.at>)

Les TIC en el marc del sector cultural públic local

Situant-nos a l'àmbit preferent en el que volem centrar la nostra aportació, és a dir, el local, ens porta a plantejar com s'ha concretat la incorporació del nou paradigma tecnològic a nivell cultural local, i més concretament a nivell de l'acció cultural municipal, prenent com a referència més immediata el cas d'alguns municipis catalans.

Tenint en compte que el nivell de govern local constitueix el graó determinant a l'hora d'impulsar el desenvolupament cultural de les col·lectivitats i - seguint el fil del que s'ha analitzat fins ara - que la implementació de les TIC resultarà com més va, més determinant per al desenvolupament cultural d'aquestes col·lectivitats l'axioma sembla està servit: la implementació de les TIC hauria de ser una realitat indiscutible a nivell dels departaments i organismes culturals locals i les seves estratègies de desenvolupament cultural. I molt probablement així sigui sobre el paper, i a un determinat nivell de discurs polític, però com es podrà veure més endavant, la observació i l'anàlisi de la realitat denota situacions molt diverses i nivells de desenvolupament força desiguals.

Continuant momentàniament amb el discurs percedent, volem prendre com a referència un document sorgit d'un procés de reflexió estratègica pioner a Europa, el Pla Estratègic del Sector Cultural de Barcelona¹⁵ de l'any 1999. En els documents sorgits d'aquest procés s'estableix com una de les claus de diagnòstic, la incidència del paradigma digital en l'immediat futur de la cultura, i, a tenor d'aquest diagnòstic es realitza una aposta diàfana per la potenciació de les TIC com a clau del desenvolupament cultural de la ciutat i del seu posicionament global en la societat del coneixement.

El pla d'actuació sorgit d'aquest procés ha comportat la materialització de diferents iniciatives relacionades amb la *e-cultura*, entre les que sobresurt la posta en marxa del Canal Cultura¹⁶, un projecte que en determinats aspectes també s'ha volgut veure com a pioner en el seu àmbit. Sense deixar Barcelona, el departament municipal de cultura de la ciutat (ICUB) va programar un interessant i pioner cicle de debats sobre la cultura i la societat del coneixement¹⁷. Malgrat això, fa la sensació que el nivell d'implantació general de la *e-cultura* a l'àmbit municipal no ha assolit les expectatives generades pel discurs previ, i d'estar encara lluny d'assolir les possibilitats de desenvolupament que s'albiren des dels sectors de la societat civil més implicats amb la nova cultura digital.

¹⁵ Vegeu <http://www.bcn.es/accentscultura/>

¹⁶ Vegeu <http://www.bcn.es/canalcultura/>

¹⁷ <http://www.uoc.edu/culturaxxi/cat/index.html>

Dues experiències: East England i província de Barcelona

Entengui's la referència a l'experiència de la capital catalana no com una crítica de model¹⁸, ja que tornem a insistir, ha estat pionera en molts sentits, sinó com una constatació d'una tendència observada de forma gairebé persistent en el món cultural local: quan s'ha produït des dels poders públics locals una aposta més o menys decidida per l' *e-cultura*, **l'alçada del discurs teòric o la voluntat política** més o menys decidida, **es veu limitada per les dificultats** d'implementar estratègies i projectes *e-culturals* d'ampli abast. Un estudi pioner portat a terme entre les autoritats locals de la regió d'East England al Regne Unit ho posava en evidència¹⁹ respecte el món local britànic, i un estudi posterior promogut per la Diputació de Barcelona sobre els municipis d'aquesta demarcació provincial ho corroborava²⁰ a casa nostra.

Algunes de les conclusions de l'estudi britànic no poden ser més il·lustratives en aquest sentit: hi ha la convicció entre bona part de les autoritats locals que participen a l'estudi que les noves tecnologies constitueixen un factor crucial per al desenvolupament cultural local i obren possibilitats "inimaginables" (la remarca és pròpia) de cara el futur. Els responsables culturals locals d'aquesta regió manifesten de forma majoritària la seva voluntat per participar en aquest desenvolupament, però al mateix temps també reconeixen severes dificultats per tirar-lo endavant.

Més endavant retornarem sobre aquestes dificultats, però ara volem referir-nos al cas dels municipis de la província de Barcelona. L'estudi promogut per la Diputació de Barcelona es proposava entre els seus objectius realitzar un diagnòstic de l'estat de la qüestió sobre el nivell d'incorporació de les TIC en el si dels departaments de cultura dels ajuntaments de la província i d'implementació d'estratègies de *e-cultura* per part dels mateixos departaments.

En la fase d'observació qualitativa d'aquest treball, es va contactar amb electes i responsables tècnics de cultura dels ajuntaments de la província de Barcelona, i la sensació predominant tornava a ser, d'una banda, el reconeixement de la importància i de les possibilitats que obrien les TIC i una certa voluntat d'implicació, però a la vegada dubtes, i una certa i sovint notòria desorientació sobre les vies a seguir i els projectes i accions a emprendre.

¹⁸ Val a dir que el procés de reflexió estratègica de Barcelona va tenir lloc coincidint amb l'explosió del fenomen d'internet i la "nova economia", en el moment en que la bombolla especulativa no tant sols inflava les cotitzacions borsàries dels valors *punt.com* sinó també les especulacions intel·lectuals sobre la transició cap a la societat del coneixement, alimentades en aquest cas per aportacions com al trilogia de Manuel Castells que en poc temps es van convertir en material de referència per a iniciats i experts sobrevinguts.

¹⁹ Vegeu Orme, E (2002) *Local Authorities and Cultural Technology. A survey and case studies of local authorities in the East of England* <http://www.audience.co.uk/Downloads/LGAF.pdf>

²⁰ Diputació de Barcelona (2004) "TIC, cultura i món local", Diputació de Barcelona disponible a <http://www.diba.es/cerc>

La densitat cultural de les estratègies e-culturals

Continuant amb aquest estudi, es plantejava l'anàlisi del desplegament de les TIC per part de les àrees municipals de cultura a tres dimensions, que volien reflectir nivells diferenciats d'especificitat cultural en el conjunt de l'acció municipal. Dit d'una altra forma s'analitzava la implantació de les estratègies digitals del departament de cultura, distingint des de les que poden tenir un caràcter més general, i afectar per tant a qualsevol àrea de gestió municipal, fins a les que tenen un caràcter més específicament cultural, i que per tant es poden situar dins la definició de *e-cultura*.

Estratègies digitals	Accions tipus	Accions concretes	Àrees de gestió municipal vinculades
Generals	Organització i gestió d'estructures Informació i difusió d'accions Provisió de serveis	Intrantet Web municipal: agenda ciutadana, informació local, etc. Gestions on-line (consultes, pagaments, inscripcions, etc)	QUALSEVOL
En/de xarxa	Participació en xarxes externes Xarxes cíviques locals	Circuit ODA, Xarxa Museus... Suport entitats i agents cívics: correu i web entitats, espai web, informació i gestions entitats...	MÉS ESPECÍFIC DE CULTURA
De continguts (culturals)	Intervenció cultural	Suport a creació digital i accions en/per xarxa (premis, subvencions) Programacions pròpies <i>e-cultura</i>	BÀSICAMENT CULTURA

Tal com il·lustra la taula es contempla **tres tipologies d'estratègies amb una intensitat gradual d'especificitat cultural**.

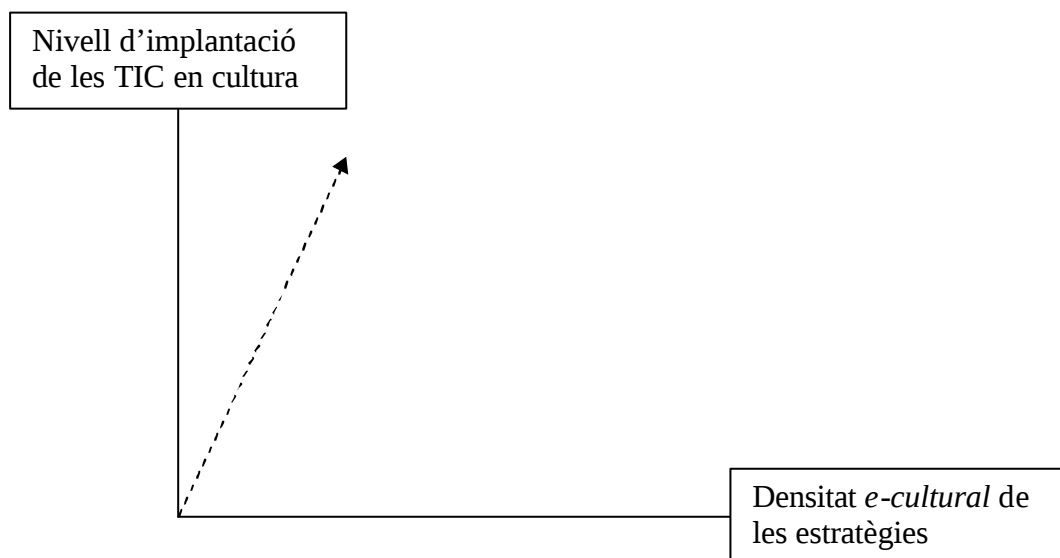
- o En el primer grup s'inclouen aquelles estratègies que pot adoptar un departament municipal de cultura però que en cap cas resultarien privatives o específiques d'aquest departament, sinó que resulten comunes a qualsevol àrea de gestió, i en certa mesura s'haurien de contemplar com a immanents a la pròpia estratègia municipal global sobre TIC. És a dir, que si s'estableix, per exemple, una estratègia de gestions on-line, aquesta pot ser tant útil a l'hora d'adquirir localitats per un espectacle cultural o fer inscripcions als cursos d'un centre cívic com per reservar una instal·lació esportiva municipal, fer el pagament d'una taxa o realitzar una consulta sobre el padró.
- o En el segon grup es contemplen les estratègies que tenen **un component més específic de xarxa**. Establir aquesta tipologia pot semblar sorprenent quan parlem de TIC, on el component de xarxa és consubstancial, però si s'observa l'organització de les àrees de gestió municipal, es poden diferenciar clarament determinats els departaments que intervenen en àmbits d'actuació que compten amb la presència d'agents cívics o associatius que poden operar

amb una certa **lògica de xarxa ciutadana**. I aquí s'obre un àmbit més específic d'implementació d'estratègies digitals en xarxa, a àrees com cultura, esports, o participació ciutadana per posar alguns exemples.

- o Finalment, el tercer grup correspon a **estratègies digitals específicament culturals**. Aquí caldria situar, no tant estratègies de gestió, promoció o difusió d'activitats culturals o artístiques – ja que aquestes podrien incloure en el primer grup (agendes culturals, venda d'entrades *on-line*, etc.)- sinó de programacions o suport a projectes culturals que en algun graó del seu cicle de creació i consum es relaciona amb amb les TIC.

Doncs bé, els resultats de l'estudi estableixen un nivell de desenvolupament de les estratègies digitals de les àrees de cultura inversament proporcional al que hem establert com a *intensitat de continguts culturals* de les estratègies.

És a dir, tal com es pot veure en la il·lustració, s'observa un nivell apreciable d'implantació d'estratègies del primer tipus, un nivell que recula considerablement quan es tracta del segon grup, per culminar en una situació de mínims gairebé testimonials en el tercer grup.



La constatació d'aquesta realitat permet avançar una valoració sobre la que tornarem més endavant: fins al moment, no sembla que els departaments municipals de cultura s'hagin significat d'una forma notòria i rellevant en el desenvolupament d'estratègies digitals, i més concretament d'estratègies de *e-cultura*, i això a despit de fort component cultural de les TIC, i de les repercussions i expectatives que el seu desplegament està provocant sobre la cultura en tots els sentit. En definitiva, no sembla que almenys fins ara hagin adoptat una posició clara de lideratge en una qüestió que tots els indicadors semblen apuntar com a transcendental.

Obstacles per al desenvolupament de l'e-cultura a escala local

Les conclusions dels dos treballs esmentats, coincideixen en remarcar les dificultats per desenvolupar estratègies ambicioses d'això que hem convingut a anomenar *e-cultura* per part dels departaments municipals de cultura, i que aquests departaments no semblen adoptar una posició clara de lideratge a nivell local en el desplegament d'aquestes estratègies, que recordem-ho una vegada més, tenen un fort component cultural.

Intentarem a continuació establir quines poden ser algunes de les claus per interpretar aquesta situació.

El preu de la innovació i el risc

El desenvolupament de projectes culturals relacionats amb les TIC haurien de venir alentats sens dubte per les expectatives creades a l'entorn de les noves tecnologies, tenint en compte a més l'existència de polítiques i programes transversals de desenvolupament de la societat del coneixement n'haurien de possibilitar l'aixopluc²¹. Però això sembla que no ha estat suficient alient per contrarestar les habituals dificultats de finançament per destinar a recursos importants a projectes culturals innovadors, i per tant, no exempts d'un fort component de risc. Un component que en el sector de les TIC s'ha vist normalment agreujat per variables específiques relacionades amb les pròpies servituds del mitjà tecnològic que poden afegir un elevat grau d'incertesa als projectes. Ens referim a qüestions gens tribials com el **perill d'obsolescència dels recursos aportats** –bàsicament de maquinari-, o d'accés i compatibilitat de programari per citar-ne algunes de les més clàssiques²².

Les dificultats d'adaptació al nou entorn

Però dins aquest capítol no podem deixar d'esmentar les dificultats d'adaptació al nou escenari per part dels responsables tècnics i polítics de les administracions culturals locals, unes dificultats que es poden atribuir a factors de caire molt divers, entre els quals el **component generacional**²³. Aquesta dificultat d'adaptació, que cal dir-ho clar i alt, no és en cap cas privativa del sector cultural, comporta una forta **dependència del component estrictament tecnològic** dels nous recursos i dispositius: el que de forma plana es podria caracteritzar a nivell d'estructures de gestió com de "*dependència dels d'informàtica*". Un factor que sovint actua de forma **dissuasòria** sinó clarament obstaculitzadora del desplegament d'estratègies i continguts de la nova cultura digital. En aquest sentit, val la pena remarcar que algunes de les iniciatives més reixides d'*e-cultura* a escala local s'han produït en municipis que ja s'han dotat de recursos i estratègies que els han permès salvar o atenuar aquesta mena de "bretxa" digital interna dins la pròpia organització, i que en molts han desplegat prèviament estratègies transversals sobre noves tecnologies i societat del coneixement²⁴.

²¹ Cal remarcar en aquest sentit les iniciatives sorgits de la Cimera de Lisboa de l'any 2.000 i el "Pla d'Acció eEuropa, Una societat de la informació per a tothom" (http://europa.eu.int/information_society/index_en.htm)

²² Qüestions que remeten de nou i amb accent propi a la qüestió del programari lliure i el codi obert (www.softcatala.org/articles)

²³ Vegeu el document de prospectiva "Escenaris de futur per a la societat de la informació a Catalunya", a *Quaderns de la societat de la Informació* num 3 i també el monumental estudi "La Societat Xarxa a Catalunya" coordinats pels professors Manuel Castells i Imma Tubella.

²⁴ En l'àmbit de la província de Barcelona es poden esmentar casos com Terrassa, Manresa, Sant Cugat del Vallès, entre molts d'altres.

La difícil visibilitat dels projectes

En l'estudi de l'East England s'insisteix en que els problemes de finançament no són tant determinants com els derivats de la **difficultat de demostrar la vàlua i l'impacte real dels projectes culturals relacionats amb les TIC**. Això implica que, d'una banda, els responsables tècnics i/o polítics encarregats d'assumir i defensar els projectes poden haver copçat la importància estratègica d'una aposta en aquesta direcció, però no troben els arguments suficients, o suficientment clars per explicar-los i justificar-los. I també, d'altra banda, que l'entorn encara està poc madur per realitzar-ne una recepció positiva. Expressant-ho en termes col·loquials, pesa molt encara la percepció del “**i això per què serveix?**” i encara més *per a qui serveix?*...

Hem d'entendre que no es tracta tant de situar aquesta qüestió en una tessitura popular/minoritari que ha estat perfectament assumida –amb les lògiques tensions que comporta– en les polítiques de programació públiques, com de situar-la en termes d'allò que s'anomena “visibilitat”, és a dir: com s'explica, com es ven, com es comunica aquesta nova i a priori arriscada opció.

Hi ha doncs una dificultat evident per aportar arguments de pes que atorguin la legitimització política i social necessària per a aquesta aposta. I això no deixa de comportar una certa paradoxa, atès que a nivell de discurs polític un dels punts que ha suscitat més consens en els darrers anys és precisament el que gira al voltant de les noves tecnologies. A nivell de polítiques públiques, les polítiques transversals de societat de la informació o del coneixement han estat prioritàries en diferents àrees de gestió i sembla que han obtingut un consens social notable, de forma que no han tingut en cap cas aquest problema de “visualització”. Desplegar projectes d'alfabetització digital, de dotació de recursos a escoles o centres cívics, generen un elevat grau d'aprovació i consens social, i tenen per tant un alt grau de “visibilitat”, però segurament no es pot dir el mateix d'un projecte de net-art, internet ràdio o altres per l'estil.

Això ens remet de nou a la qüestió de l'especificitat i la profunditat de les estratègies *e-culturals*. Així, en el marc del propi sector cultural cal recordar el paper d'uns equipaments com les **biblioteques** que en molts sistemes culturals estan tenint un protagonisme indiscutible com **espais d'alta visibilitat en polítiques d'accés i alfabetització digital** – encara que potser no s'hagin significat en “capes” més profundes d'estratègies de *e-cultura*–.

Un territori encara massa virtual

Les programacions culturals municipals comporten per lògica una relació intensa amb el seu territori de referència –que no s'ha de confondre evidentment amb els límits estrictes del seu territori administratiu– ja que aquest vincle territorial determina en primer terme el seu marc d'actuació competencial, però sobretot, serveix per delimitar bona part dels criteris que s'estableixen a l'hora de definir de les pròpies programacions. Així, el territori municipal és en primer terme l'escenari, el receptacle físic directe dels actes que conformen les programacions locals, encara que aquestes no s'adrecin de forma exclusiva, o ni tant sols prioritària a la ciutadania local, com seria el cas de programacions artístiques com festivals, concursos o similars que es formulen més en termes de promoció, prestigi o projecció urbana que de prestació de servei públic, i dels que s'espera obtenir un fort rendiment precisament en termes de “visibilitat”.

Constatar aquesta evidència no té una altra finalitat que posar de relleu la dificultat d'ubicació que aquesta lògica territorial suposa per unes programacions, que per definició tenen un component de **desubicació física en el territori**, ja que es canalitzen a través de **l'espai virtual**²⁵ i això constitueix un fort contratemps en termes de "visibilitat", i en conseqüència dels rèdits que es pretenen obtenir d'aquesta visibilitat. I això no deixa de constituir una evident paradoxa en clau de política cultural, ja que el format virtual permet almenys a priori, donar una difusió incomparablement superior a les programacions, i possibilita un accés gairebé il·limitat a aquestes programacions²⁶, fet que hauria de ser celebrat i benvingut en clau de democratització de l'accés a la cultura –com a criteri bàsic d'objectius de política cultural, també local. Però resulta difícil d'encaixar dins els límits del receptacle físic que ha permès legitimar els criteris de les programacions culturals locals fins al moment.

Aquesta dificultat de concretar components tangibles en la intervenció pública es pot inscriure com un nou episodi -amb ingredients més sofisticats- en la ja clàssica dicotomia entre "pedres i projectes", entre continents i continguts.

Una lògica d'acció cultural *desterritorialitzada*

Efectivament, l'acció cultural local es pot llegir en tot moment des d'una lògica territorial que li dona coherència i li atorga legitimitat. L'acció cultural local s'articula "en, amb, de, per a i pel territori", entès aquest com a marc físic i simbòlic de referència. Aquest joc de preposicions exemplifiquen els vincles d'aquesta articulació:

VINCLE		RELACIÓ
AL	TERRITORI	La plaça, el teatre, el museu, l'espai físic d'ubicació al territori local.
DEL		El subjecte o l'objecte de la realització –l'artista, la col·lecció, la creació- originari o referent al territori local.
PER AL		El públic local destinatari i usuari preferent de l'acció.
PEL		El municipi com a receptor de l'impacte positiu – directe, indirecte, induït- de l'acció en termes de promoció, imatge...
AMB EL		Els agents culturals, les xarxes locals participant en l'acció.

Es pot seguir el fil d'aquesta relació, amb el cas hipotètic d'una proposta força habitual en una programació municipal com és un festival de música. La situació de màxima imbricació es donaria en el cas que la programació ubicada en un espai públic del municipi en qüestió (dimensió *a*) incorporés artistes locals (dimensió *del*), el públic local fos majoritari (dimensió *per a*) aquest esdeveniment tingués un fort impacte

²⁵ Aquest concepte s'ha situat com un dels elements claus en el fructífer debat suscitat especialment en l'àmbit de l'antropologia entorn a les noves formes de socialització relacionades amb internet, en les que l'espai virtual auspicia noves formes de relació social i allotjaria les diverses fórmules de comunitat virtual. Vegeu les obres de Joan Mayans (2001 i 2002), Lluís Anyó (2002) i molt especialment Reingold Howard (1996) un dels primers teòrics de les comunitats virtuals.

²⁶ Cal remarcar que el llinard d'accés ve condicionat sempre pel propi nivell de penetració de l'ús de les TIC entre la població de referència.

econòmic o en termes de promoció o projecció urbana (dimensió *pe*), i finalment, la producció del festival comptés la col·laboració i implicació d'agents privats o entitats del municipi –espònsors, col·lectius musicals, agrupacions d'espectadors- (dimensió *amb*).

Però si d'una programació d'aquest estil on es poden identificar aquests vincles de relació amb el territori en la seva totalitat o només en part, es passa a una programació en format virtual a través d'internet, aquests vincles semblen esvaïr-se o desdibuixar-se, i d'aquí provenen aquestes dificultats de “visualització”. Vist així, el format digital-virtual estaria condemnat a restar en una posició insignificant en les programacions culturals locals, però això no ha de ser exactament així, ja que cal comptar amb les noves claus d'interpretació que incorpora el nou escenari constituït per **l'espai virtual i les comunitats virtuals** que s'hi desenvolupen. A primera vista, traslladar aquests dos conceptes a la dimensió local-municipal, en el sentit de **“territorialitzar-los”** pot semblar un contrasentit, quelcom totalment incompatible, però en realitat, i aquí resideix la clau de volta de la qüestió, les dimensions física i virtual poden resultar complementàries en un grau molt elevat.

Però hi ha una condició bàsica per què això es produeixi, **l'ajuntament o l'organització cultural** responsable de la programació **s'ha de fer present en l'espai virtual de la xarxa**, entenent aquest no solament com un canal de difusió i comunicació, sinó com un **espai relacional**. I això, evidentment, no resulta senzill ja que la presència en aquest espai relacional s'estableix en una pugna que es podria comparar amb la competència per les audiències en els mitjans audiovisuals de massa, però que en cap cas s'hi pot assimilar. I és precisament aquí, en l'adaptació a la dimensió local que resideix un dels grans factors diferencials entre les TIC amb internet al capdavant i els mitjans convencionals.

Qualsevol municipi, o organització pública o privada que tindria grans dificultats per implementar i mantenir amb una certa coherència una TV o una ràdio local, amb continguts locals, té a l'abast establir i mantenir un dispositiu d'internet que li permeti establir un marc de relació virtual ja que pot permetre la interactivitat de forma permanent. Un marc que delimitarà una comunitat més o menys àmplia en funció dels continguts d'aquest dispositiu, que poden ser des del reportatge fotogràfic dels actes de la festa major d'una petita localitat, a la versió virtual d'una gran exposició presentada en el museu municipal d'una gran ciutat. I una bona exposició virtual acabarà portant públic a l'exposició “tangible”, al museu, i en definitiva “al territori”.

Un exemple: el cartell virtual de festa major

L'edició del programa i el cartell anunciador de festes majors o altres celebracions populars constitueix un dels elements gairebé indisociables de les pròpies programacions. En molts municipis la realització del cartell ve precedida per la convocatòria de premis o concursos o alternativament s'encarrega a artistes o dissenyadors de referència locals. El resultat del concurs o l'encàrrec esdevé per tant, un element més de la programació cultural i festiva, sotmès a la valoració de la crítica i la ciutadania, i a l'atenció dels mitjans de comunicació, el que sovint provoca encensos debats i polèmiques²⁷. El cartell esdevé per un espai de temps més o menys dilatat la imatge més difosa de la ciutat o vila i s'apodera d'espais oberts i tancats, privats i públics. El cartell a més està dotat d'un alt contingut simbòlic, plataforma d'expressió d'un determinat tarannà, d'una forma d'entendre la programació, la cultura i fins la pròpia concepció del projecte cultural i polític del municipi.

²⁷ Els cartells de la Festa Major de la Mercè de Barcelona compten amb una llarga tradició en aquest sentit.

Però no es tracta tant de palesar el que és una evidència, com d'interrogar-nos sobre la "virtualització" d'aquest element fonamental de les programacions culturals locals. Un primer pas en aquesta direcció seria la incorporació d'una versió digital del cartell de la festa major o programació en qüestió – carnestoltes, festival- i en forma destacada a la pàgina web del municipi, de manera que aquest "s'ensenyoregi" de l'espai virtual –amb totes les dificultats ja descrites que això planteja- de forma paral·lela a com ho fa de l'espai físic. Un segon pas el constituïria la convocatòria d'un premi o concurs complementari o específic per dissenyar un "cartell digital", que permetés aprofitar totes les possibilitats dels vehicles creatius en entorn multimèdia, i que per tant, incorporés, so, animació, etc.

Fins aquí s'estan plantejant accions que traslladen de forma automàtica o "clònica" una acció clàssica i pròpia d'un entorn convencional, a un entorn virtual, es tracta d'accions que poden aportar les externalitats positives pròpies del nou entorn digital: difusió accessòria i "il·limitada" en el cas de penjar el cartell i el programa al web en qüestió, i projectar-lo per tant *urbi et orbi*; suport a la innovació i foment dels nous vehicles i formes creatives en cas de convocatòria específica de "cartell digital-multimèdia"... , que en cap cas estan mancades, ans al contrari de "visibilitat".

Però aquestes només són algunes de les possibilitats que es deriven de la incorporació del nou paradigma tecnològic a l'acció cultural local, es pot esmentar, per exemple, la construcció d'una galeria virtual on s'exposin tots els cartells guanyadors en format convencional i/o virtual, que es podria ampliar a totes les obres que participen en cas de concurs amb totes les possibilitats que això ofereix.

I encara queda per apuntar una de les dimensions en que el nou entorn ofereix més possibilitats i expectatives, la dimensió que permet incorporar l'element participatiu i comunitari: elecció del cartell per votació popular en la xarxa; sobre exposició de propostes, recepció d'idees i propostes prèvies, elaboració de la proposta a través d'un procés creatiu obert i/o participat a la xarxa...

Cal una acció local de e-cultura?

M'agrada que em faci aquesta pregunta! Després d'haver desgranat el seguit d'obstacles i dificultats amb que es pot trobar l'administració local que prengui aquesta decisió, la resposta és, com a mínim, complexa, però ens aventurarem a dir que **es recomanable, i fins i tot necessari**.

Adoptar una estratègia de e-cultura no ha de suposar tal com ja s'ha vist, alterar els objectius de política cultural ni les prioritats bàsiques d'intervenció, sinó simplement modular-los per encavir-hi nous processos. Insistim, **e-cultura no és incompatible** amb democratització de la cultura ni amb democràcia cultural, e-cultura no és incompatible amb accés i participació, amb drets culturals i diversitat, amb promoció econòmica i indústries culturals; amb foment de la innovació, els nous llenguatges i la creació contemporània...**sinó que pot encaixar i aportar elements a totes aquestes dimensions fonamentals de la intervenció cultural pública**. No tornarem a replicar el llistat d'aplicacions possibles apuntat al en les primeres pàgines del document, però potser recordar aspectes com:

- o Incorporar les TIC permet millorar els processos d'organització i gestió interna dels propis departaments de cultura i fer més eficient la prestació de determinats serveis a la ciutadania, que es pot beneficiar per tant d'unes millors prestacions per part de l'administració local.

- o Incorporar les TIC pot suposar un impuls en la dinamització de les xarxes ciutadanes, i a la participació cultural de la ciutadania amb nous recursos i dispositius al servei dels agents culturals.
- o Les TIC han posat nous recursos, nous continguts, i fins i tot nous vehicles al servei de la creació artística que poden connectar amb la sensibilitat de nous públics poc permeables a les propostes més convencionals.

Les expectatives i la realitat: algunes direccions i perspectives

Els ingredients principals per desenvolupar **els usos culturals de les TIC s'han de plantejar en els mateixos termes que per a qualsevol altra iniciativa de desenvolupament cultural** local.

Els projectes relacionats amb la e-cultura han de poder encaixar amb tota normalitat dins les programacions culturals locals, que han de poder beneficiar-se de les potencialitats que comporten les TIC aplicades a la cultura. No estem parlant d'un camp d'acció testimonial ni de futuribles, ni de curiositats o extravagàncies, sinó d'una qüestió determinant, ara i aquí pel futur del desenvolupament cultural.

El nivell de penetració dels usos de les TIC s'incrementen gradualment i ja resulten majoritaris en els segments d'edat més **joves cada vegada més familiaritzats amb els usos i entorns tecnològics**. Per tant, quan s'estableixen polítiques d'eixamplament de públics no es poden deixar de tenir en compte aquestes consideracions. En aquest sentit es pot pronosticar que els recursos i els esforços invertits fins ara en la implementació de les TIC pels responsables culturals públics tindran una recepció adequada en aquests segments.

Cal preveure també que **l'accent de l'acció cultural** pública en aquest àmbit es traslladi de progressiva de les funcions de gestió i organització **cap a propostes i projectes amb un component més profund de e-cultura**.

Cal però tenir **molt present les dificultats i els obstacles** amb que els responsables polítics i gestors tècnics es trobaran amb tota probabilitat a l'hora de concretar les seves accions.

És important per això **no construir expectatives massa elevades**: la visió dels actors més convençuts i militants de la nova cultura sovint excedeix la capacitat de recursos amb que poden comptar els ens públics –començant pels tecnològics-.

Tanmateix, cal no perdre de vista la “fractura digital” que constitueix sens dubte un nou factor d'exclusió, tant social com cultural, però, i precisament per aquest motiu, **cal contemplar les accions d'alfabetització i inclusió digital com a qüestions prioritàries de qualsevol política cultural**.

Tot i així, la persistència d'aquesta fractura no ha de suposar una factor de deslegitimació cap al desenvolupament de les polítiques de e-cultura, en tot cas, ha de ser vist com un de tants obstacles a la participació en la vida cultural que es pretenen combatre amb les polítiques culturals públiques.

Continguts, continguts!

Evidentment, no s'ocupa **l'espai virtual** només amb una pàgina web que s'actualitza de tant en tant. **S'ha d'omplir de continguts –culturals–**, s'ha de convertir en aquest espai relacional en el que s'hi poden produir processos creatius, s'hi poden compartir projectes, experiències i sensacions. I de tot això en el territori no virtual també se n'hi diu dinamització cultural.

I evidentment, a priori h té molt més de cara per “colonitzar” l'espai virtual de relació la gran exposició d'una gran institució que el petit reportatge de la cultural local del petit municipi, però cal perseverar en la idea que **aquest espai no té límits físics i per tant tothom hi cap**.

La **dimensió dels municipis no ha de ser doncs un obstacle** per aquest desenvolupament, i no en manquen exemples d'experiències excel·lents. La clau està en construir projectes a l'escala adequada i participar dels beneficis i sinèrgies de l'acció en xarxa. En aquest sentit resulta especialment pertinent el paper de les estructures i dispositius de **suport per part d'administracions o nivells de govern de rang superior**.

Amb això no volem dir que aquesta presència “local” quedi a resguard dels processos de globalització cultural, **internet no constitueix cap refugi blindat on es poden aixopugar les entitats locals o les expressions culturals minoritàries**, cal tenir-ho ben present. Però també és cert que a priori presenta les condicions objectives per que aquestes entitats, o aquestes expressions puguin delimitar el seu espai de relació, i fer-ho de forma molt més viable i efectiva que per altres mitjans i canals convencionals.

Per això, cal tornar a insistir en els els vasos comunicants que s'estableixen entre les polítiques de diversitat cultural i protecció de les expressions minoritàries i les polítiques de foment de programari d'us lliure i similars.

WEBLIOGRAFIA

ALSINA, Pau . "Sobre art i informàtica: introducció a l'art digital" *Artnodes* (Juliol 2004). 10 p.

<http://www.uoc.edu/artnodes/cat/art/pdf/alsina0704.pdf>

ANYÓ SAYOL, Lluís *Espai urbà, comunitat virtual: una aproximació metodològica*, 2002. 11 p. Comunicació presentada a Cultura & Política @ Ciberespacio : 1er Congreso ONLINE del Observatorio para la CiberSociedad

<http://cibersociedad.rediris.es/congreso/comms/g09anyo.pdf>

Artsinfo : national arts information Project : is a pilot data management project set up for arts organisations in Eastern England. It is managed by Arts Council England, East and the Local Government Arts Forum.

<http://www.arts-info.org/>

ArtNodes : Art, activisme i tecnologia heterotopies globals; coordinació Pau Alsina i Laura Baigorri <http://www.uoc.edu/artnodes/cat/index.html>

Recapitulando: modelos de artivismo (1994-2003) / Laura Baigorri. - *Codi al descobert: el net art i el moviment de programari lliure* / Josephine Berry. - *Las relaciones entre política y arte en red: descubra las 9 diferencias* / David Casacuberta. - *Un món virtual és possible: dels mitjans tàctics a les multituds digitals* / Geert Lovink i Florian Schneider. - *Tot és i s'ha fet possible* / Marina Garcés.

BADIA I DALMASES, Francesc *Presencia de las Localidades en la WWW : el Caso del Área Metropolitana de Barcelona*. 2002. 47 p. Comunicació presentada a Cultura & Política @ Ciberespacio : 1er Congreso ONLINE del Observatorio para la CiberSociedad

<http://cibersociedad.rediris.es/congreso/comms/g09badia.pdf>

BRICKWOOD, Cathy. *E-culture : cultural policy for innovation* . Amsterdam : Virtual Platform, 1999. 39 p.

<http://www.virtueelplatform.nl/docs/eculturepolicy.doc>

BROEKHUIZEN, Jolijn ; HUYSMANS, Frank. *Cultuur op het web. Het informatieaanbod op websites van musea en theaters*. Den Haag : Sociaal en Cultureel Planbureau, 2002. 72 p. (Werkdocument / Sociaal en Cultureel Planbureau ; 84)

<http://www.socialestaat.nl/scp/publicaties/boeken/9037701019/9037701019.pdf>

CAMPS VIDAL, Francesc. *Estratègies de participació cultural*. Barcelona : Associació per la innovació estratègica Vegga, 2003. 28 p. *Comunicació presentada a la Jornada Models de participació en xarxa 15 d'octubre de 2003 a la UPC*

http://www.esigmat.com/vegga/veggadocs/participa_cultura.pdf

CARPENTIER, Nico. *Beyond the virtual binary ICTs as tools for bridging cultural divisions*. Gent (Belgium) : Cultural Policy Research Centre Steunpunt Re-Creatief Vlaanderen, 2001. 29 p.

http://www.re-creatievlaanderen.be/srv/pdf/srcvwp_200201.pdf

----- . *Bridging cultural and digital divides. Signifying everyday life, cultural diversity and participation in the on-line community* Video Nation

Gent (Belgium) : Cultural Policy Research Centre Steunpunt Re-Creatief Vlaanderen, 2002. 35 p.

http://www.re-creatievlaanderen.be/srv/pdf/srcvwp_200205.pdf

CASTRO CASTRO, Carlos. *Programari Lliure al govern extremeny: Linex*. 2003

<http://www.softcatala.org/articles/article23.htm>

La Cultura : motor de la ciutat del coneixement : Pla estratègic del sector cultural de Barcelona. Barcelona : Institut de Cultura. Ajuntament de Barcelona, 1999. 139 p.

<http://www.bcn.es/accentcultura/>

Culture Online : is an innovative initiative to increase access to, and participation in, arts and culture *Culture Online* is an integral part of the Department for Culture, Media and Sport e-business strategy, which forms part of the Government's UK Online programme

<http://www.cultureonline.gov.uk/>

DAMINI, Bruno. *Comunicazione e marketing fra Internet e tradizione. L'Arena del Sole di Bologna e il network della Convenzione Teatrale europea*. Aprile 2001

http://www.fizz.it/argomenti/newmedia/2001/04damini_1.htm

DigiCULT (Digital Heritage and Cultural Content)

http://www.cordis.lu/ist/directorate_e/digicult/index.htm

Digital Media and the Web Environment ; James Harley, Project Manager. Victoria (Austràlia) : Department of Premier and Cabinet : Arts Victoria, 2001

Final report. 39 p. <http://www.arts.vic.gov.au/arts/downloads/056.pdf>

Attachments. 89 p. <http://www.arts.vic.gov.au/arts/downloads/057.pdf>

eContent programma: European digital content on the global networks

<http://www.cordis.lu/econtent>

eCulture : the European perspective : cultural policy-knowledge industries-information lag : conference reader : 24-27 april 2003, Zagreb, Croatia. Zagreb : Culturelink : CIRCLE, 2003. -138 p.

<http://www.circle-network.org>

eCultuur: van i naar e : Advies over de digitalisering van cultuur en de implicaties voor cultuurbeleid. Raad voor Cultuur Nederland, juni 2003. 44 p.

http://www.wvc.vlaanderen.be/cultuurdigitaal/download/rapport_e-cultuur_vaninaare.pdf

Escenaris de futur per a la societat de la informació a Catalunya. Barcelona : Generalitat de Catalunya, Departament de la Presidència, Comissionat per a la Societat de la Informació, 1999. 65 p. (Quaderns de la societat de la Informació; 3)

http://www10.gencat.net/dursi/pdf/si/documents/quaderns/Q3escenaris/Q3_escenaris.pdf

ESTABROOK , Maurice. *Contenu multimédia : développement et accès comparaison internationale des politiques, programmes et pratiques*.

Québec : Recherche et analyse stratégiques (RAS), 1999. 70 p.
<http://www.culturescope.ca/>

Exploitation and development of the job potential in the cultural sector in the age of digitalisation: final report : summary / MKWGmbh

Wirtschaftsforschung [et al.] . Brussels : European Commission, 2001. 90 p.

http://europa.eu.int/comm/employment_social/news/2001/jul/summary.pdf

FONDAZIONE FITZCARRALDO ; CARNEGIE MELLON UNIVERSITY. *Le organizzazioni dello spettacolo dal vivo e le nuove tecnologie* ; Gruppo di ricerca: Dan J. Martin Alessandro Bollo, Elisa Giaccardi, Gianluca Sabena . Dicembre 2000

http://www.fizz.it/argomenti/newmedia/2000/ricerca12_01_1.htm

GARÍ, Clara. *Arte en red. El net-artista como agente social*. 2002. 5 p. Comunicació presentada a Cultura & Política @ Ciberespacio : 1er Congreso ONLINE del Observatorio para la CiberSociedad

<http://cibersociedad.rediris.es/congreso/comms/g04gari.pdf>

Handbook for quality in cultural Web sites : Improving quality for citizens ; edited by the Minerva Working Group 5. Draft Version 1.2 - 6th November 2003

http://www.minervaeurope.org/publications/qualitycriteria1_2draft/qualitypdf110

HEALY, Kieran. *Digital technology and cultural policy* . Princeton : The Princeton University. Center for Arts and Cultural Policy Studies , 2001. 59 p. (Working paper series 19)

<http://www.princeton.edu/culturalpolicy/workpap/WP19%20-%20Healy.pdf>

Helsinki Agenda : Strategy document on international development of new media culture policy : Proposed by the International expert meeting on media arts and media culture policy, Helsinki, August 22-23, 2004. ; IFACCA and the Arts Council of Finland. 5 p. http://www.m-cult.org/research/policy_Helsinki_Agenda.rtf

HOEFNAGEL, F.J.P.M. *Internet en cultuurbeleid : over de gevolgen van ICT voor het cultuurbeleid van de Nederlandse*. Den Haag : Sdu Uitgevers,

2002. -80 p. ; (Voorstudies en achtergronden / Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid, V114)
<http://www.wrr.nl/admin/pdf/voorstudies/v114.pdf>

LORA GONZÁLEZ, Manuel. *@rte y cultura en la red. un@ introduccion @/net.art desde la perspectiva de las ciencias sociales*. 2002 15 p. Comunicació presentada a Cultura & Política @ Ciberespacio : 1er Congreso ONLINE del Observatorio para la CiberSociedad
<http://cibersociedad.rediris.es/congreso/comms/g04lora.pdf>

Lyrikline.org : *la plate-forme de la poésie sur internet*. lyrikline.org est une initiative de la literaturWERKstatt berlin. Directeur: Dr. Thomas Wohlfahrt
[http://www.lyrikline.org/\(0ojrpjbrveuqel45w5nrny55\)/index.aspx](http://www.lyrikline.org/(0ojrpjbrveuqel45w5nrny55)/index.aspx)

MAYANS I PLANELLS, Joan. "Anonimato: el tesoro del internauta". *Revista iWorld* (Octubre, 2000), p. 52-59. Disponible a l' ARCHIVO de l'Observatorio para la CiberSociedad en:
<http://www.cibersociedad.net/archivo/articulo.php?art=28>

------. *Género chat, o, Cómo la etnografía puso un pie en el ciberespacio*. Barcelona : Gedisa, 2002. 251 p.

Ministerial NETwoRK for Valorising Activities in digitisation (MINERVA):
<http://www.minervaeurope.org>

Een Onderzoek naar culturele participatie en ICT; SMIT (Studies over Media, Informatie en Telecommunicatie). Antwerpen : Cultuurnet Vlaanderen, 2003. 85 p. <http://ww.cultuurnet.be>

ORME, Eric. *Local Authorities and Cultural Technology : a survey and case studies of local authorities in the East of England* . Cambridge : East England Arts : Local Government Arts Forum, 2002. 60 p.
<http://www.audience.co.uk/Downloads/LGAF.pdf>

OZeCulture Conference is an initiative of the Australian Government Department of Communications, Information Technology and the Arts.
<http://www.acn.net.au/conference/>

RHEINGOLD, Howard. *La comunidad virtual : una sociedad sin fronteras*. Barcelona : Gedisa, 1996. 381 p.

SMITH, Steven. *eBusiness for the cultural sector : workshop manual*. Canberra: Australian Government. Department of Communications, Information Technology and the Arts, 2001. 60 p.
<http://www.acn.net.au/ebusiness>

------. *Managing Your E-business : Workshop Manual*. Victoria (Australía) : Arts Victoria, 2003. 50 p.
<http://www.arts.vic.gov.au/arts/downloads/eB3.pdf>

La Sociedad que queremos : la sociedad civil en la Cumbre Mundial sobre la sociedad de la información: Túnez 2005

<http://www.wsis2005.org/wsis/indexa03.htm>

La Societat xarxa a Catalunya; direcció: Manuel Castells i Imma Tubella ; investigadors i coautors: Manuel Castells ... [et al.] ; Universitat Oberta de Catalunya. Internet Interdisciplinary Institute (IN3). Barcelona : Universitat Oberta de Catalunya, 2002. 554 p.

<http://www.uoc.edu/in3/pic/cat/pdf/pic1.pdf>

“Spettacolo, tecnologia e organizzazione del mercato” Tema de la revista *Economia della Cultura*. Numero 2 (giugno 2004) p. 189-264

La tecnomusa: innovazione e organizzazione nello spettacolo dal vivo / Michele Trimarchi. p. 189-198. - *Performing media: azione e sguardo teatrale in ambiente multimediale* / Carlo Infante. p. 199-212. - *Progettualità e tecnologia al Piccolo Teatro di Milano* / Giovanni Soresi. p. 213-224. - *Nuove tecnologie e prospettive future del mercato musicale* / Manlio Mallia. p. 225-238. - *Pirateria e nuove tecnologie nel mondo dello spettacolo* / Massimiliano Giua. p. 239-246. - *Dal byte al palcoscenico. Internet, spettacolo dal vivo, utenza* / Alessandro Bollo, Luisella Carnelli. p. 247-258. - *Per un'edizione elettronica dei libretti d'opera* / Anna Laura Bellina, Luigi Tessarolo. p. 259-264

TANNER, Simon . *US Art Museums: charging models & policy for digital resources : Outline of the project vision* : A KDCS project for the Andrew W. Mellon Foundation

<http://www.kcl.ac.uk/humanities/cch/kdcs/content/USart.htm>

TANNER, Simon ; DEEGAN, Marilyn. *Exploring Charging Models for Digital Cultural Heritage: Digital image resource cost efficiency and income generation compared with analog resources* . Hertfordshire : University of Hertfordshire, 2002. 33 p.

http://heds.herts.ac.uk/mellon/HEDS_charging_models.pdf

TIC, cultura i món local ; coordinació: Santi Martinez i Illa ; investigadors Joan Mayans i Guillem Mundet ; Centre d'Estudis i Recursos Culturals. Barcelona : Diputació de Barcelona, 2004. <http://www.diba.es/cerc>